

Krzysztof Czichy*

CZY KARA OGRANICZENIA WOLNOŚCI W PRAWIE KARNYM SKARBOWYM JEST NADAL POTRZEBNA?

Właściwy sposób reakcji na czyn zabroniony obejmuje nie tylko szybkie wykrycie i ukaranie sprawcy, ale również odpowiedni dobór sankcji karnej. Musi ona zaspokajać społeczne poczucie sprawiedliwości i odstraszać potencjalnych sprawców. Jednocześnie powinna wdrożyć sprawcę do poszanowania obowiązujących norm prawnych i stanowić odczuwalną dolegliwość za popełniony czyn. Kara bez elementu dolegliwości jest karą albo źle wymierzoną (nie uwzględniającą osobowości lub specyficznych warunków osobistych danej jednostki) albo jest karą tylko nominalnie, pozornie, a w rzeczywistości stanowi inne środki oddziaływania na psychikę ludzką¹. Łączne spełnienie wszystkich celów kary jest zatem niezwykle trudne, a niekiedy, ze względu na postawę sprawcy, wręcz niemożliwe.

Artykuł 22 § 1 k.k.s. przewiduje trzy rodzaje sankcji za przestępstwa skarbowe: karę grzywny, karę ograniczenia wolności i karę pozbawienia wolności. W przeciwieństwie do regulacji kodeksu wykroczeń nie przewidziano kary ograniczenia wolności za czyny będące wykroczeniami skarbowymi (art. 47 § 1 k.k.s.). W uzasadnieniu do kodeksu ustawodawca przekonywał, że katalog kar za przestępstwa skarbowe został ułożony – ze względów systemowych – wg abstrakcyjnie ujętego stopnia dolegliwości, od kary najłagodniejszej (kara grzywny) do najsurowszej (kara pozbawienia wolności). Ten układ ma dodatkowe uzasadnienie z uwagi na wyraźny priorytet środków dolegliwości ekonomicznej za przestępstwa skarbowe.

* Dr Krzysztof Czichy – Wyższa Szkoła Finansów i Prawa w Bielsku-Białej.

¹ A. Ornowska, *Kara ograniczenia wolności w świetle nowelizacji kodeksu karnego i kodeksu karnego wykonawczego*, Opole 2013, s. 16.

W zakresie wymiaru kary kodeks nie wprowadza własnej autonomicznej regulacji lecz odsyła do odpowiedniego stosowania art. 34 i 35 k.k. (art. 26 § 4 k.k.s.).

Kodeks przewiduje ten rodzaj sankcji w czterech grupach przypadków: jako alternatywę dla kary pozbawienia wolności, w ramach nadzwyczajnego złagodzenia kary lub jej obostrzenia, wreszcie jako samodzielną sankcję przewidzianą w części szczególnej kodeksu.

Kara ograniczenia wolności jako alternatywa dla kary pozbawienia wolności przewidziana została w art. 26 § 1 k.k.s. Przepis ten stanowi, że jeżeli przestępstwo skarbowe jest zagrożone karą pozbawienia wolności, sąd może orzec zamiast niej karę ograniczenia wolności, w szczególności jeżeli orzeka równocześnie środek karny wymieniony w art. 22 § 2 pkt 2-6 k.k.s. Taka możliwość (w każdym przypadku zależy to od uznania sądu) dotyczy każdego przestępstwa skarbowego, które jest zagrożone karą pozbawienia wolności. Kodeks nie wskazuje tutaj jakich szczególnych przesłanek jakimi powinien kierować się sąd dokonując tej zmiany rodzaju kary. Przepis art. 26 § 1 k.k.s. wskazuje tylko, że może to nastąpić w szczególności jeżeli sąd orzeka równocześnie środek karny wymieniony w art. 22 § 2 pkt 2-6 k.k.s. Możliwe jest dodatkowo wymierzenie kary grzywny grożącej za to przestępstwo. Możliwość orzeczenia kary ograniczenia wolności kumulatywnie z karą grzywny jest oryginalnym rozwiązaniem prawa karnego skarbowego, nieznanym w prawie karnym powszechnym². Orzeczenie środka karnego musi znajdować podstawę we właściwych przepisach regulujących te środki, natomiast art. 26 § 1 k.k.s. nie stanowi samoistnej podstawy do ich orzekania³.

Przepis przewiduje jednak ograniczenie podmiotowe w stosowaniu omawianej instytucji (art. 26 § 3 k.k.s.). Nie można jej zastosować wobec sprawcy przestępstwa skarbowego popełnionego w warunkach określonych w art. 37 § 1 lub w art. 38 § 2 k.k.s. (czyli powodujących nadzwyczajne obostrzenie kary), z zastrzeżeniem przypadków przewidzianych w art. 37 § 2 i 3 oraz art. 38 § 3 k.k.s.

Podjętą decyzję o wymierzeniu kary ograniczenia wolności zamiast kary pozbawienia wolności sąd obligatoryjnie określa także obowiązek uiszczenia uszczuplonej należności publicznoprawnej w całości w wyznaczonym terminie, jeśli w związku z przestępstwem skarbowym nastąpiło uszczuplenie należności publicznoprawnej, a nie została ona wcześniej uiszczona (art. 26 § 2 k.k.s.). Przepis ten obliguje sąd do określenia tego obowiązku, co bez wątpliwości może budzić obecna regulacja art. 65 k.k.w., z której wykreślono⁴ obowiązek zamiany tej kary na zastępczą karę grzywny lub pozbawienia wolności w przypadku uchylania się skazanego od nałożonych na niego obowiązków. Pamiętać jednak należy, że

² V. Konarska-Wrzosek, T. Oczkowski, *Prawo karne skarbowe zagadnienia materialnoprawne i wykonawcze*, Toruń 2005, s. 124.

³ T. Grzegorzczak, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 177.

⁴ Na podstawie ustawy z 20.2.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2015 r., poz. 396.

na równi z uchylaniem się od odbywania kary kodeks uznaje także nieuiszczenie wymagalnej należności w wyznaczonym terminie (art. 188 k.k.s.). O uchylaniu się od obowiązku wskazanego w art. 188 k.k.s. mówi się tylko wtedy, gdy mimo obiektywnych możliwości jego wykonania, skazany nie uregulował uszczuplonej czynem należności publicznoprawnej⁵.

Przesłanki nadzwyczajnego złagodzenia kary, recypowane w myśl art. 20 § 2 k.k.s., przewidziane zostały w art. 60 § 1 i 2 k.k. Jego zastosowanie może zatem nastąpić w wypadkach przewidzianych w ustawie oraz w stosunku do młodocianego, jeżeli przemawiają za tym względy wychowawcze. Kolejna możliwość następuje w szczególnie uzasadnionych wypadkach, kiedy nawet najniższa kara przewidziana za przestępstwo byłaby niewspółmiernie surowa. Oczywiście omawianie wszystkich przypadków nadzwyczajnego złagodzenia kary przekracza ramy niniejszego opracowania.

Kodeks przewiduje trzy sposoby nadzwyczajnego złagodzenia kary. W kręgu zainteresowań jest pierwszy ze sposobów wymieniony w art. 36 § 1 pkt. 1 k.k.s. Daje on uprawnienie do wymierzenia kary ograniczenia wolności, jeżeli przestępstwo skarbowe jest zagrożone karą pozbawienia wolności. Inaczej niż to ma miejsce na gruncie art. 26 k.k.s., gdzie sąd najpierw orzeka zamianę kary, a następnie zobowiązuje do uiszczenia uszczuplonej należności publicznoprawnej w przypadku nadzwyczajnego złagodzenia kary mamy do czynienia z sytuacją odwrotną. Tutaj sprawca, który zdecydował się na uiszczenie w całości należności publicznoprawnej (jeżeli w związku z przestępstwem skarbowym nastąpiło uszczuplenie) uzyskuje w zamian określone korzyści. Można bowiem poprzestać tylko na orzeczeniu kary grzywny w wysokości nieprzekraczającej połowy górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za przypisane przestępstwo skarbowe, co nie stoi na przeszkodzie orzeczeniu środków karnych (art. 36 § 2 k.k.s.). Zwrócić należy uwagę, że przepis posługuje się określeniem, że złagodzenie kary „może polegać na”, co wskazuje na jego fakultatywny charakter⁶.

Z całkowicie odmienną sytuacją mamy do czynienia na gruncie art. 37 k.k.s. Tutaj sąd, w ramach stosowania nadzwyczajnego wymiaru kary⁷ ze względu na osobę sprawcy bądź też okoliczności popełnienia czynu wymierza karę wyższą niż przewidziana w zagrożeniu ustawowym przewidzianym dla danego czynu. Do czasu nowelizacji z 2005 r. nadzwyczajne obostrzenie kary należało do decyzji sądu rozpoznającego daną sprawę. Obecnie, użycie w tym przepisie słów „sąd stosuje” wskazuje na obowiązek zastosowania tej instytucji w przypadku wystąpienia którejkolwiek z przesłanek.

⁵ T. Grzegorzczak, op.cit., s. 676; zob. również postanowienie SN z 28.7.1980 r., sygn. akt V KRN 146/80, OSNKW 1980, nr 10-11, poz. 82; uchwała SN z 20.6.1979 r., sygn. akt VI KZP 6/79, OSNKW 1979, nr 9, poz. 89.

⁶ Obligatoryjne nadzwyczajne złagodzenie kary dotyczy tzw. małego świadka koronnego – art. 36 § 3 kks.

⁷ V. Konarska-Wrzosek, T. Oczkowski, op.cit., s. 176.

Spośród sposobów nadzwyczajnego obostrzenia kary będą nas interesowały dwa przypadki. Jeżeli przestępstwo skarbowe jest zagrożone tylko karą grzywny do 360 stawek dziennych nadzwyczajne obostrzenie kary polega na wymierzeniu kary pozbawienia wolności do 6 miesięcy albo kary ograniczenia wolności, co nie wyłącza wymierzenia także kary grzywny grożącej za to przestępstwo (art. 38 § 1 pkt 1 k.k.s.). Jeżeli przestępstwo skarbowe jest zagrożone tylko karą grzywny przekraczającą 360 stawek dziennych sąd wymierza karę pozbawienia wolności do roku albo karę ograniczenia wolności. Nie wyłącza to możliwości wymierzenia także kary grzywny grożącej za to przestępstwo (art. 38 § 1 pkt 2 k.k.s.).

Kodeks w swej części szczególnej jako sankcję przewiduje karę ograniczenia wolności jedynie w przypadku nielegalnej sprzedaży losów lub innych dowodów udziału w grze losowej, zakładzie wzajemnym lub grze na automacie (art. 110 k.k.s.⁸). Przepis przewiduje sankcję alternatywno – kumulatywną dopuszczając możliwość orzeczenia kary ograniczenia wolności również łącznie z karą grzywny. W uzasadnieniu projektu ustawy brak jest jakiegokolwiek wskazówki dlaczego tylko w stosunku do tego jednego czynu wprowadzono tej rodzaj sankcji.

Z przeprowadzonych na gruncie powszechnego prawa karnego badań wynika, że 88% skazanych na karę ograniczenia wolności ją odbyło, zaś 12% zwolniono od reszty kary, uznając ją za wykonaną. W przypadku osób skazanych na bezwzględną krótkoterminową karę pozbawienia wolności (do roku) jedynie 14% ją odbyło, zaś 86% warunkowo zwolniono z jej odbycia. Wśród osób, które odbyły karę ograniczenia wolności wyższy był odsetek osób, które w okresie katamnestycznym nie zostały skazane za żadne kolejne przestępstwo (56,34% przy karze ograniczenia wolności, 46,68% przy karze pozbawienia wolności). Natomiast udziały procentowe recydywy wielokrotnej tych osób, które zdecydowały się powrócić do przestępstwa po odbyciu obydwu tych kar, były na tyle zbliżone, że można uznać obydwie porównywane kary za równie skuteczne⁹.

Karze ograniczenia wolności (jeszcze na gruncie poprzedniego stanu prawnego) zarzucano, że nie realizowała ona w dostatecznym stopniu funkcji resocjalizacyjnych, okazała się nieefektywna, nie stanowiła realnej alternatywy dla kary pozbawienia wolności. Nadal istniały bariery, w wyniku których kara ograniczenia wolności nie była wykonywana dostatecznie sprawnie, wymagając podejmowania w postępowaniu wykonawczym zbyt wielu czynności przez sąd i kuratora oraz pociągając za sobą wydatki ponoszone przez podmioty zatrudniające. Skutkiem tego była obniżająca się sukcesywnie ilość skazań na karę ograniczenia wolności, a w ślad za tym malejąca ilość kar będących w wykonaniu¹⁰.

⁸ Przepis ten stanowi odpowiednik art. 121 ustawy karnej skarbowej z 26.10.1971 r., która również przewidywała karę ograniczenia wolności za to jedno przestępstwo.

⁹ A. Ornowska, op.cit., s. 174-175.

¹⁰ K. Postulski, *Zmiany w wykonywaniu kary ograniczenia wolności*, „Probacja”, 2011, nr 3, s. 118.

Nowelizacją z 20.2.2015 r. nastąpiła zmiana obecnie obowiązującego prawa karnego¹¹. Ministerstwo Sprawiedliwości w założeniach do projektu wskazało, że jest to część największej reformy prawa karnego od 1927 r. zmieniającej politykę karania i zakładającej wyeliminowanie nadużyć związanych z karą pozbawienia wolności w zawieszeniu. Celem projektu było zwiększenie udziału kar wolnościowych w orzeczeniach sądów. Kara pozbawienia wolności ma być zarezerwowana dla bardzo poważnych przestępstw albo dla sprawców, którzy nie rokują poprawy. Natomiast za mniej poważne przestępstwa w pierwszej kolejności będą orzekane kary wolnościowe takie jak grzywna lub kara ograniczenia wolności. Jak widać z powyższego zmianie ma ulec „filozofia karania”.

W uzasadnieniu projektu zmian ustawodawca argumentował, że w orzecznictwie sądów kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania – stanowi ponad 60% konkluzji procesowych. Najczęściej jest ona orzekana w postaci czystej probacji, czyli wyłącznie zagrożenia, że w przypadku kolejnego naruszenia porządku prawnego (oczywiście w zależności od stopnia tego naruszenia) nastąpi zarządzenie wykonania kary pozbawienia wolności¹². Ponadto struktura orzekanych kar oraz poziom efektywności probacji, często stosowanej w oderwaniu od rzeczywistej prognozy kryminologicznej wobec sprawcy przestępstwa, pozwalają zrozumieć paradoks polskiej polityki karnej, polegający na tym, że Polska pozostaje jednoczesnym rekordzistą w dwóch – jak mogłoby się wydawać wykluczających się – dziedzinach, mianowicie odsetka populacji objętej nadzorem służb probacyjnych (w 2009 r. ponad 1% ludności kraju objęte było którąś z form oddziaływań w ramach systemu probacji) i odsetka populacji pozbawionej wolności (czyli tzw. wskaźnika prizonizacji, odzwierciedlającego liczbę osób pozbawionych wolności na 100.000 mieszkańców – obecnie wynosi on 217 osób). Mechanizm tego paradoksu jest prosty – nadużywana jest kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, w szczególności nagminnie stosowana wówczas, gdy brak jest podstaw do formułowania pozytywnej prognozy na przyszłość (stąd rekordowy wskaźnik w zakresie odsetka ludności objętej środkami probacji), a nietrafność rozstrzygnięć w zakresie doboru tej sankcji powoduje, że nadzwyczaj często wykonanie kary jest zarządzane, a skazany trafia do zakładu karnego (stąd rekordowy wskaźnik prizonizacji)¹³.

Zmiany weszły w życie 1.7.2015 r. Obecnie, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, kara ograniczenia wolności trwa najkrócej miesiąc, najdłużej 2 lata (poprzednio górna granica wynosiła 12 miesięcy). Karę wymierza się ją w miesiącach i latach (art. 34 § 1 k.k.). Uzasadniając dokonywane zmiany ustawodawca wskazał, że mają one na celu zintensyfikowanie dolegliwości związanych z karą ograniczenia

¹¹ Ustawa z 20.2.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2015 r., poz. 396.

¹² Uzasadnienie projektu ustawy, druk Sejmowy nr 2393, s. 2 – dostępny na stronie Sejmu <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393>.

¹³ Uzasadnienie projektu ustawy, s. 111-112.

wolności oraz redukcję atrakcyjności reżimu probacyjnego związanego z orzekaniem kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Zasadniczej przebudowie uległa treść kary ograniczenia wolności, która staje się najbardziej elastyczną i możliwą do konkretyzowania *a casu ad casum*¹⁴.

Na gruncie poprzedniego stanu prawnego podwyższenie górnej granicy kary w k.k.s. następowało w przypadku nadzwyczajnego obostrzenia kary oraz kary łącznej (por. art. 28 § 2, art. 39 i 40 § 3 k.k.s.). Problem polega jednak na tym, że art. 28 § 2 i art. 39 k.k.s. przewiduje jako górną granicę kary okres 2 lat. Z kolei art. 40 § 3 k.k.s. przewiduje, że kara łączna ograniczenia wolności nie może przekraczać 18 miesięcy. Dokonując nowelizacji przepisów ustawodawca pominął te przepisy. Można mieć jedynie nadzieję, że jest to zwykłe przeoczenie ustawodawcy. W obecnej sytuacji kara, po zaostrożeniu, nie może być wyższa niż górna granica do jakiej może być orzeczona. Z kolei w przypadku kary łącznej musi być ona niższa niż najwyższa kara jaka może być orzeczona za pojedyncze przestępstwo. Mamy zatem do czynienia z fikcją nadzwyczajnego obostrzenia kary ograniczenia wolności oraz wymiaru kary łącznej, która jest niedopuszczalna z punktu widzenia polityki kryminalnej i wymaga wymaga szybciej interwencji ustawodawcy.

Kara ograniczenia wolności, na podstawie art. 34 § 1a k.k. w zw. z art. 26 § 4 k.k.s. polega na obowiązku wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne, obowiązku pozostawania w miejscu stałego pobytu lub w innym wyznaczonym miejscu, z zastosowaniem systemu dozoru elektronicznego oraz potrąceniu od 10% do 25% wynagrodzenia za pracę w stosunku miesięcznym na cel społeczny wskazany przez sąd (po nowelizacji potrącanie następuje obok obowiązku pracy, a nie zamiast niego).

Ostatnim problemem kary ograniczenia wolności są obowiązki, o których mowa w art. 72 § 1 pkt 4-7a k.k. Chodzi o obowiązki wykonywania pracy zarobkowej, nauki lub przygotowania się do zawodu, powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, poddania się leczeniu, w szczególności odwykowemu lub rehabilitacyjnemu, albo oddziaływaniom terapeutycznym, uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych, powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, powstrzymania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób.

Rodzi się w tym miejscu oczywiste pytanie czy wszystkie wspomniane obowiązki będą miały zastosowanie w sprawach karnych skarbowych. Przepis art. 26 § 4 k.k.s. nakazuje bowiem jedynie „odpowiednio” stosować przepisy kodeksu karnego. Problem „odpowiedniości” stosowania przepisów jest przedmiotem

¹⁴ Uzasadnienie projektu ustawy, s. 9.

wielu wypowiedzi w literaturze¹⁵ i orzecznictwie¹⁶. Zastrzeżenie „odpowiedniości” odesłania powszechnie jest utożsamiane z odesłaniem nie „wprost”, ale niejako „pośrednim”, mającym skierować uwagę interpretatora przepisów na szczególny charakter takiego odesłania. W konsekwencji, przy tej formule odesłania, jaka została zastosowana w art. 20 § 2 k.k.s. można stwierdzić, że stosowanie niektórych przepisów odniesienia może być pełne, niektórych ograniczone (tj. z modyfikacjami wynikającymi z konieczności dostosowania ich do rozważanych przypadków), a niektóre przepisy odniesienia mogą nie być w ogóle stosowane, z uwagi na ich bezprzedmiotowość lub sprzeczność z przepisami podstawowymi¹⁷.

W literaturze wypowiedziany został pogląd, że w wraz z karą ograniczenia wolności może być nałożony jedynie obowiązek powstrzymywania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, zaś pozostałe obowiązki są bezprzedmiotowe¹⁸. Nie wydaje się on jednak aktualny na gruncie obecnego stanu prawnego, zwłaszcza jeśli weźmie się pod uwagę kierunek zmian dokonany przez ustawodawcę. Brak jest bowiem racjonalnych powodów, aby zrezygnować z nałożenia na sprawcę obowiązku wykonywania pracy zarobkowej nauki lub przygotowania się do zawodu skoro wykonanie takiego obowiązku ma niezwykle istotne znaczenie z punktu widzenia prewencji indywidualnej. Podobnie nie powinno być wykluczane nałożenie obowiązku powstrzymywania się od nadużywania alkoholu czy poddanie się leczeniu. Uzależnienie sprawcy może bowiem pełnić istotną rolę motywującą do popełniania przestępstw skarbowych. Obowiązek powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach również wydaje się zasadny jeśli mogłoby to zapobiec powrotowi do przestępstwa. Trudno jednak nie zgodzić się, że faktyczna możliwość nadzoru nad wykonaniem takiego ograniczenia byłaby znikoma. Spośród wymienionych obowiązków z oczywistych powodów obowiązki związane z pokrzywdzonym nie będą miały zastosowania. Zastosowanie pozostałych będzie oczywiście zależało od okoliczności danego przypadku.

Kolejna wątpliwość dotyczy treści art. 34 § 3 k.k. w zw. z art. 26 § 4 k.k.s. Przyznaje on uprawnienie („sąd może”) do orzeczenia świadczenia pieniężnego lub obowiązku przeproszenia pokrzywdzonego bądź też wykonywania ciężącego na nim obowiązku łóżenia na utrzymanie innej osoby. Ze względu na

¹⁵ Na płaszczyźnie ogólnej np. J. Nowacki, „Odpowiednie” stosowanie przepisów prawa, PiP 1964, nr 3, s. 374; L. Morawski, *Wykładnia w orzecznictwie sądów*, Komentarz, Toruń 2002, s. 299-302; A. Błachnio-Parzych, *Przepisy odsyłające systemowo (wybrane zagadnienia)*, PiP 2003, nr 1, s. 43 i n.; natomiast na płaszczyźnie wzajemnego stosunku k.k. i k.k.s. np. Z. Siwik, „Odpowiednie” stosowanie przepisów kodeksu karnego w prawie karnym skarbowym, „Przegląd Prawa i Administracji”, Wrocław 1987, t. XXIII, s. 97 i n.; glosa G. Łabudy i T. Razowskiego do postanowienia SA we Wrocławiu z 16.5.2002 r., „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 3, s. 101.

¹⁶ Uchwała (7) SN z 30.1.2000 r., sygn. akt I KZP 50/00, OSNKW 2000, z. 3-4, poz. 16.

¹⁷ Uchwała SN z 23.5.2006 r., sygn. akt I KZP 6/06, OSNKW.2006/6/56.

¹⁸ P. Kardas, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks karny skarbowy, Komentarz*, Warszawa 2010, s. 339.

specyfikę czynów karnoskarbowych oba obowiązki nie będą miały zastosowania. Pytanie jednak sprowadza się do tego czy odpowiednie zastosowanie przepisów k.k. daje możliwość orzeczenia świadczenia pieniężnego. Kwestia ta wzbudza wiele kontrowersji w literaturze i orzecznictwie. Sformułowanie i uzasadnienie odpowiedzi na to pytanie bez wątpienia zasługuje na odrębną publikację. Ze względu na odmienny cel niniejszego opracowania autor pozwoi sobie pozostawić powyższe pytanie bez jednoznacznej odpowiedzi¹⁹.

Rodzi się jednak pytanie o sens dalszego istnienia kary ograniczenia wolności na gruncie kodeksu karnego skarbowego i jej rolę w systemie kar. Aby możliwe było rozpoczęcie dyskusji nad tym czy kara ograniczenia wolności powinna zostać wykreślona z katalogu kar, pozostawiona w niezmienionym kształcie czy też poddana zmianom konieczna jest odpowiedź na pytanie jak często jest ona stosowana.

Pośród 7.547 osób skazanych w 2009 r. 286 osobom wymierzono karę pozbawienia wolności, a tylko 16 osobom karę ograniczenia wolności (0,21% skazanych). W 2010 r. tych osób było już 22, jednak w tym samym roku skazano aż 347 osób na karę pozbawienia wolności na ogólną liczbę 9.966 osób skazanych (0,22% skazanych)²⁰. W 2011 r. skazano łącznie 10 299 osób spośród 11 324 osób sądzonych. Wymierzono 465 kar pozbawienia wolności (4,51% skazań), z których 391 warunkowo zawieszono. Oznacza to, że aż 84,08% kar zostało zawieszonych. Na karę ograniczenia wolności skazano natomiast jedynie 18 osób (0,17% skazanych). Jednej osobie warunkowo zawieszono wykonanie tej kary. W 2012 r. na ogólną liczbę 10 722 skazanych karę pozbawienia wolności orzeczono wobec 480 osób (4,47%), natomiast wobec 436 osób warunkowo zawieszono jej wykonanie. W tym zatem roku aż 90,83% najbardziej dolegliwych kar zostało zawieszonych. Krę ograniczenia wolności orzeczono wobec 21 osób (0,19% skazanych), w tym 2 osobom warunkowo zawieszono jej wykonanie. Natomiast w 2013 r. skazano za przestępstwa skarbowe 10 455 osób. Karę pozbawienia wolności orzeczono wobec 506 osób. Oznacza to wzrost do 4,83% ogólnej liczby skazanych. Jednocześnie w 375 przypadkach warunkowo zawieszono wykonanie kary pozbawienia wolności (74,11%). Liczba orzeczonych kar ograniczenia wolności wzrosła do 30 (0,28%). Warunkowo zawieszono jej wykonanie 6 skazanym²¹. Jak widać z powyższego kara bezwzględne pozbawienia wolności jest stosunkowo rzadko orzekana. Mimo, że ta liczba cały czas wzrasta nie przekracza ona 0,5% wszystkich wydawanych w sprawach karnych skarbowych orzeczeń. Znacznie wyższy jest odsetek zawieszonych

¹⁹ W tym miejscu przywołać jednak należy uchwałę SN z 23.5.2006 r., sygn. akt I KZP 6/06, OSNKW 2006/6/56 (z aprobusami glosami K.J. Leżaka oraz W. Zalewskiego), który zwrócił uwagę, że art. 20 § 2 k.k.s. nie odsyła do odpowiedniego stosowania przepisu art. 39 pkt. 7 k.k., co nie pozwala na orzeczenie świadczenia pieniężnego w wypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego o przestępstwo skarbowe.

²⁰ Dane udostępnione przez Ministerstwo Sprawiedliwości w piśmie z 9.8.2011 r.

²¹ Liczba osób dorosłych osądzonych w sądach rejonowych w latach 2011-2013 udostępniona przez Ministerstwo Sprawiedliwości w piśmie z 18.6.2014 r., znak DSD-061-147/14.

kar pozbawienia wolności w porównaniu do powszechnego prawa karnego. Kara ograniczenia wolności w praktyce nie znajduje zatem zbyt dużego zastosowania. Można nawet pokusić się o stwierdzenie o marginalnym charakterze tej kary.

W ocenie autora niniejszej publikacji za potrzebą pozostawienia kary ograniczenia wolności w katalogu kar przemawia szereg argumentów. Przede wszystkim pełni bardzo istotną rolę w zakresie nadzwyczajnego zaostrzenia lub łagodzenia odpowiedzialności. Już sama ta rola przemawia za koniecznością jej utrzymania w katalogu kar. Również możliwość zamiany kary bezwzględnego pozbawienia wolności na karę tylko jej ograniczenia jest bez wątpienia słuszna. Jednak realizacja tej zamiany budzi pewne zastrzeżenia. Jej zastosowanie zależy jedynie od uznania organu procesowego. Sprawca, nawet jeśli wyrazi gotowość uiszczenia należności, nie ma żadnej gwarancji, że jego interes w postaci wymierzenia kary łagodniejszego rodzaju zostanie uwzględniony. Taki brak gwarancji może powodować, że w ocenie sprawy nie będzie „opłacalne” wyrównanie uszczerbku finansowego. Tymczasem w sytuacji, gdy w związku z przestępstwem skarbowym nastąpiło uszczuplenie należności publicznoprawnej, zaś sprawca zdecydował się na wyrównanie tego uszczerbku zamiana rodzaju kary powinna być obligatoryjna.

W literaturze dominuje pogląd, że to nie sama praca, ale warunki w jakich jest wykonywana (brak możliwości zdecydowania o jej podjęciu, jej zmianie czy też miejsca jej wykonywania) tworzą dolegliwość właściwą omawianej karze²². Godny odnotowania jest pogląd, że w dobie gospodarki rynkowej również obowiązek aktywności osobistej – nakaz pracowania w określonym czasie i określonych warunkach składa się na treść kary. Abstrahowanie od tego aspektu pozytywnego pracy prowadzi do wyjątkowo szkodliwych skutków. Z jednej strony niweczy się wartość wychowawczą pracy, z drugiej zaś osłabia pensum dolegliwości sankcji²³. Pamiętać jednak należy, że na gruncie prawa karnego skarbowego mamy do czynienia z przestępczością innego rodzaju. Tutaj podstawowym motywem działania sprawcy jest chęć osiągnięcia korzyści materialnych. O wiele bardziej dolegliwą sankcją wydaje się zatem kara grzywny, zaś dla sprawców poważniejszych przestępstw kara pozbawienia wolności.

Jeżeli spojrzeć na ukształtowanie wszystkich instytucji przewidujących redukcję czy niekiedy nawet wyłączenie odpowiedzialności sprawcy widać, że wymaga się, aby w każdym przypadku uszczerbek finansowy został uregulowany w całości. W sytuacji, gdy sprawca może uregulować jedynie część zobowiązania lub nawet całość lecz w dłuższym okresie czasu nie może skorzystać z tych instytucji. Zastanowić się zatem należy czy ustawodawca nie powinien iść o krok dalej i umożliwić redukcję odpowiedzialności tym sprawcom, którzy zdecydują

²² K. Miodunki, *Komentarz do art. 33 [w:] J. Bafia, K. Miodunki, M. Siewierski, Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1971, s. 124; T. Dukiet, M. Kalitowski, *Stosowanie kary ograniczenia wolności w praktyce sądowej*, „Nowe Prawo” 1972, nr 7-8, s. 1192; A. Grześkowiak, *System kar [w:] Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki*, red. A. Marek, Warszawa 1986, s. 188.

²³ A. Ornowska, *op.cit.*, s. 34.

się na częściowe wyrównanie uszczerbku finansowego. Oczywiście przywileje wynikające z degresji karania nie byłyby tak daleko idące jak w przypadku osób, które wyrównają ten uszczerbek w całości. Wydaje się jednak, że dla wierzyciela daninowego korzystniejsze byłoby odzyskanie części należności i proporcjonalne złagodzenie odpowiedzialności niż działanie wyłącznie na zasadzie „wszystko albo nic”. Takie rozwiązanie ma jednak pewien mankament. Sprawca może bowiem wykalkulować, że opłaca mu się zwrócić jedynie 80% zobowiązania i przyjąć na siebie zmniejszoną dolegliwość karną, zaś pozostałą część uzyskanych w wyniku przestępstwa środków ukryć przed organami ścigania. Z drugiej strony przy obecnej regulacji jeśli sprawca ma możliwość oddać jedynie 80% tego zobowiązania i nie ma możliwości skorzystania z dobrodziejstwa redukcji odpowiedzialności to nie ma on również motywacji do naprawienia wyrządzonej przez siebie szkody. Oczywiście wprowadzenie takiego rozwiązania wymagałoby przebudowy regulacji kodeksu w znacznym stopniu, co powinno być poprzedzone szeroką dyskusją na ten temat. Bez wątpienia jednak kara ograniczenia wolności mogłaby być istotnym elementem polityki częściowej redukcji odpowiedzialności.

Is the penalty of restriction of liberty in fiscal criminal law still needed?

The purpose of the penal law amendment made in 2015 was to change the punishing policy and increase non-detention penalties share in courts verdicts. Author of the publishing tries to answer the question, how often restriction of personal liberty penalty is applied in fiscal penal cases, and first of all, should that type of penalty still be in the set of penalties in fiscal penal code.